

TÓTH ÁGNES*

„mert ez a mi hazánk, nem Németország”¹

Több mint három évtizede foglalkozom a magyarországi németek 20. századi történetével. Az általam kutatott valamennyi kérdés, így a német nemzetiség önszerveződésének, politikai mobilizációjának, kitelepítésének, elűzésének, az itt maradók társadalmi integrációjának számtalan ága-boga kapcsán mindig is egyetlen kérdés foglalkoztatott valójában: hogyan valósítható meg, megvalósítható-e egyáltalán a többség és a kisebbségek harmonikus együttélése? Hogyan lehetséges, hogy különböző nemzeti identitású közösségek ugyanarra az országra, régióra, településre, ugyanazokra a mezőkre, dűlőutakra, utcákra, az ott élő emberekre úgy tekintsenek, mint amelyek otthonlevésük fundamentumai? Mi ebben a folyamatban a politikai hatalmat gyakorlók és mi az egyes emberek, az általuk alkotott helyi közösségek felelőssége?

Különösen élesen vetődnek fel ezek a kérdések, amikor egyes nemzeti közösségeket a hatalmat gyakorlók szülőföldjükéről való ki-, illetve áttelepítésükkel, elűzésükkel fizikai értelemben is megfosztják állampolgárságuktól, házaiktól, ingó és ingatlan vagyonuktól – és ezzel együtt hazájuktól, a valahol való otthonlevésük biztonságától.

A magyarországi némettség a II. világháború után a kollektív bűnösség elve alapján jogfosztások egész sorozatát szenvedte el. A közösség mintegy felének, 220 ezer személynek a kitelepítése máig ható következményekkel járt. A kitelepítettek mellett a szülőföldjükön maradók jelentős része is elvesztette egzisztenciális léte alapjait. Emellett szembe kellett nézniük a családok, a korábban jól működő helyi közösségek szétszakítottságával, esetenként megszűnésével is.

Az elűzöttek/kitelepítettek közül mintegy 15-20 ezer személy hosszabb-rövidebb németországi tartózkodás után, túlnyomórészt illegálisan, visszatért/visszaszökött Magyarországra. A kétezres évek elején, amikor az érintettek egy részével életútinterjúkat készítettem, mindenekelőtt az foglalkoztatott, hogy mi motiválta a politikai hatalom által mindenüktől megfosztott német nemzetiségű személyeket, hogy visszatérjenek Magyarországra. Miért vállalták az illegális határátlépés kockázatát, az újbóli kitoloncolás veszélyét, az évekig tartó társadalom alatti lét minden szenvedését? Mert nem akartak lemondani önazonosságukról, a szülőföldjükhöz,

* A szerző történész, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet tudományos tanácsadója. E-mail: Toth.Agnes@tk.hu

¹ A témához kapcsolódóan bővebben lásd Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest: Gondolat, 2008.

a hazájukhoz való jogukról. Ahogy ők fogalmaznak: „Csak egy darab kenyeret akartam enni, de azt otthon akartam.” „Hazavágytunk, ahol a bölcsőnk állt, és nem más országba.” „Nem akartunk mi ott maradni semmi körülmények között, mert szét voltunk szakítva a családtól, a gyökerektől, mindentől.”

Magyarországon maradt tehát a 'minden': az emberek, a múlt, a táj ismeretének, az én személyes elfogadottságának a biztonságérzete. Németországban a 'semmi': az áthidalhatatlannak tűnő távolság, a „nem vagytok idevalók” elhatárolódó megbélyegzésének nap, mint nap való megélése.

A szülőföldre való jog a visszaemlékezők értelmezésében olyan evidencia, amelyet senkinek, egyetlen államnak sincs joga megkérdőjelezni. Mindezt nagyon egyszerűen, magától értetődően, olyan tényként említették és említik, mint ami nem szorul magyarázatra. Bár a visszatérés okaként konkrét dolgokat – fogságból hazavárt férj, gondozásra szoruló idős szülők, „itt legalább van ennivaló, nem éhezünk” – is említenek, ezek azonban inkább csak a megfogalmazhatatlan alátámasztására szolgálnak. A lényeg nem közelíthető meg csupán a racionális életszervezés felől, hiszen annak minimális feltételei az akkor kettészakított Németországban is adottak voltak. A személyiség, az emberi lélek működése az, ami magyarázattal szolgál a budakeszi úti gesztenyefák, a soroksári Rózsa utcai ház és környékének, a rokonok, a szomszédok, a pajtások hiányára, a „senki nem ismer” kízó fájdalomra. Még az is, aki maradt, aki Németországban egzisztenciálisan integrálódott, évtizedek múlva is így fogalmazott: „Németország... nem haza. Azonban lojális állampolgára vagyok az államnak. A hazám Magyarországon van. (...) Nekem nem csak a porta az, vagy a kunyhó a faluszélen, nem csak a mező, az erdő, a termékeny földek azok, aminek elvesztését oly fájdalmasan panaszoljuk el. (...) több ennél. Rejtetten és halhatatlanul él tovább bennünk, a szívünkben. Semmi nem rombolhatja szét és semmi el nem veheti tőlünk.”²

Egy másik visszaemlékező így fogalmazott ugyanerről: „Nem lehet megmondani, hogy mit jelent az, hogy otthon vagy haza. Ezt csak a szív érzi. A nagyanyám mindig azt mondta: Was Heimat ist, kann ich nicht sagen, ich muß das in meinem armen Herzen tragen.”³

Interjúalanyaim – akiknek ma is hálás vagyok, hogy jó megismerkedtem bizalmukkal – élettörténetei egyértelművé tették számomra, hogy ők nem visszazököttek valahonnan valahová. Ők hazatértek. S bár a politikai hatalom kitesztálásukkal azt üzentek, hogy egy magyarországi németnek ez az ország nem lehet többé a hazája, ez számukra nem volt kérdés.

A Magyarországról előzőtől/kitelepített németek szenvedése, hazatérésének motivációi, hazaképei – mint ahogyan erre az idézett visszaemlékezés-törédek is rávilágítanak – egyediek, egymással nem összevethetők. A személyes lét körében

² Füzes Miklós: *Valami Magyarországon maradt. Etwas blieb daheim in Ungarn*. Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1999. 76.

³ Azt, hogy mi a haza, nem lehet megmondani, azt az ember a szívében viseli.

már nem igazítanak el bennünket a politikai viták, a vagonok menetrendje, az elkobzott házak száma, vagy földek nagysága. A személy sorsa személyes viszonyulást követel.

Az elűzetés, a kitelepítés, a kitaszítottság nem velünk történt meg, de egyértelműen hozzánk tartozik, a magyar társadalom múltjának is részét képezi. E nélkül nincs nemzeti önismeret. Csak ország van, és nem közös haza.